

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 26 (39)

Суми – 2021

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2021.i26.p125>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

*Макарчук Віталій Володимирович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін,
факультет права та лінгвістики,
Білоцерківський національний аграрний університет*

Стаття призначена аналізу правових аспектів впливу освітньої міграції на національну безпеку України. Розглянута правова база освітньої міграції, зокрема закріплення участі України як повноцінного учасника європейського простору освіти в нормативно-правовій базі та її вплив на національну безпеку України. Проаналізовано позитивні та негативні наслідки освітньої міграції та їх вплив на національну безпеку країни. Описані комплексні заходи, в тому числі і правові, в сфері освітньої та міграційної політики України. Визначено академічну мобільність та транскордонну освіту як основні інституційні форми освітньої міграції.

Сьогодні національна безпека України вимагає захищеності суспільних інтересів усіх верств населення, зокрема молоді-студентів, за рахунок чого забезпечується сталий розвиток країни та суспільства. Переважну частину мігрантів становить молодь - найактивніша частина населення, схильна до саморозвитку та адаптації в мультикультурному середовищі. Забезпечення конституційних прав і свобод людини, у тому числі їхні права на освіту, є об'єктами національної безпеки.

Доведено, що міжнародна інтеграція та інтеграцію національної системи вищої освіти в Європейський освітній простір є одним із головних принципів державної політики в освіті. Відповідно у галузі міжнародного співробітництва існують програми академічної мобільності.

Міграційна політика є одним із пріоритетних напрямів розвитку країни. Міграція - це складний процес, що включає в себе крім правового і економічний, соціально-психологічний, політичний та культурний взаємопов'язані аспекти.

Проблематика сучасних міграційних процесів та національної безпеки є завжди перспективною в плані подальших наукових досліджень, особливо враховуючи аналіз міграційної ситуації в Україні який показує, що вони розвиваються набагато динамічніше, ніж відбувається процес правового регулювання у цій сфері. Фактично йдеться про складність дієвого правового регулювання міграційних процесів в країні.

Ключові слова: міграційна політика, міграційні процеси, академічна мобільність, транскордонна освіта, безпека, національна безпека.

Makarchuk V.V. Legal aspects of the impact of educational migration on the national security of Ukraine. The article is intended to analyze the legal aspects of the impact of educational migration on the national security of Ukraine. The legal basis of educational migration is considered, in particular, the consolidation of Ukraine's participation as a full participant in the European educational space in the regulatory framework and its impact on Ukraine's national security. The positive and negative consequences of educational migration and their impact on the national security of the country are analyzed. Comprehensive measures, including legal ones, in the field of education and migration policy of Ukraine have been identified. Academic mobility and cross-border education are identified as the main institutional forms of educational migration.

Today, the national security of Ukraine requires the protection of the public interests of all segments of the population, including young students, which ensures the sustainable development of the country

and society. The vast majority of migrants are young people - the most active part of the population, prone to self-development and adaptation in a multicultural environment. Ensuring constitutional human rights and freedoms, including their right to education, are objects of national security.

It is proved that international integration and integration of the national higher education system into the European educational space is one of the main principles of state policy in education. Accordingly, there are academic mobility programs in the field of international cooperation.

Migration policy is one of the priority areas of the country's development. Migration is a complex process that includes, in addition to legal, economic, socio-psychological, political and cultural interrelationships.

The issue of modern migration processes and national security is always promising in terms of further research, especially given that the analysis of the migration situation in Ukraine shows that they are developing much more dynamically than the process of legal regulation in this area. In fact, it is about the complexity of effective legal regulation of migration processes in the country.

Key words: migration policy, migration processes, academic mobility, cross-border education, security, national security.

Постановка проблеми. На даний час національна безпека держави вимагає захищеності суспільних інтересів усіх верств населення, зокрема молоді-студентів, за рахунок чого забезпечується сталий розвиток країни та суспільства. Переважну частину мігрантів становить молодь - найактивніша частина населення, схильна до саморозвитку та адаптації в мультикультурному середовищі. Забезпечення конституційних прав і свобод людини, у тому числі їхні права на освіту, є об'єктами національної безпеки. Тематика сучасних міграційних процесів та національної безпеки є завжди перспективною в плані подальших наукових досліджень, особливо враховуючи аналіз міграційної ситуації в Україні який показує, що вони розвиваються набагато динамічніше, ніж відбувається процес правового регулювання у цій сфері. Йде мова про складність дієвого правового регулювання міграційних процесів в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти освітньої міграції та їх вплив на державу досліджували З. Гбур, О. Гринькевич, В. Дериховська, І. Іванова, У. Садова, С. Степуріна, В. Холод, М. Яворський та інші науковці.

Цілі і завдання. Метою роботи є аналіз правових аспектів впливу освітньої міграції на національну безпеку України та огляд правової бази освітньої міграції.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи сутність освітньої міграції, О. Гринькевич визначає її як масове соціокультурне явище, що пов'язане з переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання з метою підвищення свого освітнього рівня, здобуття знань [1, с. 256]. П. Циганков пов'язує поняття «безпека» із категорією «національні інтереси». Більше того, перше є похідним від другого. Національна безпека

покликана насамперед забезпечити гарантії збереження основних, життєво важливих інтересів - національного суверенітету, територіальної цілісності держави-нації, захисту її населення, - тобто таких інтересів, задля досягнення яких вона швидше погодиться воювати, ніж піде на компроміс. Інакше кажучи, національна безпека - це стратегія, спрямована на забезпечення життєво важливих інтересів держави-нації [2, с. 321-322].

Зараз поняття «національна безпека» трактується у більш широкому значенні. Крім військового, також розглядаються економічні, соціальні, екологічні чинники і, зокрема, небажані переміщення населення.

Аналіз розвитку міграційних процесів у світі виявив, що з другої половини ХХ ст. нелегальна міграція вийшла за межі окремих націй-держав, ставши істотним дестабілізуючим чинником для багатьох країн світу. Міграція в такий спосіб, на думку В. Холода, перетворилася на об'єкт міжнародної політики [3, с. 1].

Освітня міграція має різні прояви і форми. Академічну мобільність та транскордонну освіту можна вважати основними інституційними формами освітньої міграції, оскільки перша передбачає переміщення між академічними установами, а друга - між країнами (зокрема і дистанційне) у процесі здобуття вищої освіти [1, с. 257].

Участь України як повноцінного учасника європейського простору освіти закріплена в нормативно-правовій базі. Зокрема «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» визначає в розділі VI напрямки міжнародного партнерства. Так міжнародне співробітництво у сфері освіти передбачає розширення участі навчальних закладів, педагогів, науковців, учнів та студентів у різних проектах і

програмах міжнародних організацій та співтовариств [4].

Ухвалений у 2014 році Закон України «Про вищу освіту» [5] задекларував міжнародну інтеграцію та інтеграцію національної системи вищої освіти в Європейській освітній простір одним із головних принципів державної політики в освіті. У галузі міжнародного співробітництва він визначає дванадцять напрямів діяльності університетів, серед яких участь у програмах обміну студентами, викладачами й дослідниками, академічну мобільність, організацію міжнародних наукових заходів тощо.

Додатковими елементами освітньої міграції стала участь вітчизняних університетів у програмах Еразмус+, Горизонт-2020, які активно підтримують проекти, партнерства, заходи і академічну мобільність у сфері освіти, підготовки, молоді і спорту. Програми академічної мобільності надають можливість та фінансову підтримку для навчання, проходження стажування чи викладання в інших країнах, які беруть участь у програмі [6, с. 68].

Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», який визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) і членів їхніх сімей [7], попри позитивні новації низку недоліків, зокрема щодо гарантій, які надаються мігрантам у сфері освіти. Відсутні норми, які б закріплювали механізми допомоги вітчизняним навчальним закладам, що організовані громадськими об'єднаннями мігрантів в країнах їх перебування, та сприяння створенню нових українських освітніх установ за кордоном, їх забезпеченню підручниками, методичними матеріалами, виділенню державних коштів на відрядження комісії з України для атестації учнів та прийому іспитів (на сьогодні це відбувається за власні кошти мігрантів). Оскільки в нинішніх економічних умовах практично неможливо відряджати науково-педагогічних працівників з України для роботи в українських школах за кордоном, доцільним є залучення до викладацької роботи фахівців з числа мігрантів. Відтак виникає необхідність деталізації на законодавчому рівні організації їх перепідготовки та атестації, встановлення гарантій зарахування періоду роботи в українських школах за кордоном до педагогічного стажу в Україні тощо. Відповідного вирішення потребує і проблема забезпечення можливостей дітям мігрантів, які перебувають з батьками за кордоном і отримують там середню освіту, вступу у вищі навчальні заклади в Україні. Зокрема, шляхом зовнішнього оцінювання їх знань

дистанційно або із застосуванням іншого механізму, залучення найталановитіших дітей мігрантів до українських закладів вищої освіти на тих же умовах, що передбачені при вступі абітурієнтів із числа закордонних українців у межах квот за рекомендаціями громад та за державні кошти [8, с. 331].

Також, ключовим є співробітництво між Україною та ЄС в міграційній сфері, що зафіксовано розділом III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [9] під впливом якого суттєвим чином було вдосконалено міграційне законодавство України. Україна імплементувавши та гармонізувавши національне законодавство з правом ЄС, відповідно заклала базу для формування і подальшого розвитку міграційного права. Більшість науковців відзначають низку переваг від освітньої міграції саме для країн, що приймають іноземних студентів. Виділяють геополітичні, економічні, демографічні та соціальні переваги, а саме: значні фінансові надходження до бюджету національних економік, розвиток туристичної галузі та збільшення надходжень від зростання туристичних потоків; розвиток інноваційного та матеріально-технічного складників освітньої галузі, розширення асортименту освітніх послуг та прискорена інтеграція національних закладів вищої освіти у міжнародний освітньо-науковий простір; поліпшення демографічних показників через омолодження структури населення та його кількісного збільшення; інтелектуалізація людського капіталу та потенційне забезпечення народного господарства країни висококваліфікованими фахівцями, що, своєю чергою, прискорює науково-технічний прогрес та економічний розвиток країн [10, с. 497-498]. Так З. Гбур вважає, що навчання за кордоном за умови повернення мігранта на Батьківщину має позитивний ефект для країни походження. У цьому разі країна отримує більш підготовленого спеціаліста, ніж звичайний працівник-мігрант, оскільки він знає мову, а отриманий за роки навчання соціальний і культурний потенціал надає йому кращих адаптаційних характеристик. Навчання за кордоном за програмами обміну або програмами, що фінансуються урядами розвинених країн у межах політики сприяння, також створює певну економію у підготовці кваліфікованих кадрів для країни, що постачає мігрантів [11, с. 29].

Разом із тим деякі форми освітньої міграції ставлять під загрозу національну безпеку України. Як слушно зазначає І. Іванова, негативними наслідками освітньої міграції для України є: погіршення демографічної ситуації в Україні; зниження кількості працездатного населення;

втрата інтелектуального потенціалу; економічні втрати за рахунок вивозу власних заощаджень за кордон; зниження попиту на вітчизняні товари та послуги і, як наслідок, - зменшення робочих місць в країні [12, с. 49]. Слід додати, що українська молодь розглядає освітню міграцію, головним чином, як один з шляхів еміграції, своєрідний соціальний ліфт [13, с. 24], який дає певну можливість закріпитися в країнах ЄС.

Освітня міграція, як описано в національній доповіді «Українське суспільство: міграційний вимір», приносить набагато більше переваг країнам-реципієнтам, ніж країнам-донорам: 1) ринок надання освітніх послуг є швидко зростаючим та прибутковим; 2) країни-сусіди України, приймаючи іноземних студентів, підтримують власну систему освіти, яка потерпає через брак абітурієнтів внаслідок відпливу молоді до більш розвинутих країни та загального скорочення чисельності молоді в країні через тривалу консервацію народжуваності на занизькому рівні; 3) освітня міграція використовується для залучення молодих, висококваліфікованих та вже достатньо інтегрованих працівників до місцевих ринків праці. З цією метою, випускникам надаються широкі можливості шукати роботу за фахом після отримання диплому у країні навчання [8, с. 115-116]. М. Яворський зазначає, що «... відсутність дієвого управління міграційними процесами в країні. Така ситуація призводить до того, що міграційні виклики політиці національної безпеки в ситуації безконтрольності швидше можуть мати деструктивний потенціал, аніж конструктивний» [14, с. 99].

Безперечно міграція - це доволі складний процес, що включає в себе крім правового і економічного, соціально-психологічний, політичний та культурний взаємопов'язані аспекти. Відповідно до вдосконалення міграційного законодавства слід застосовувати системний підхід з одночасним врегулюванням проблемних питань та закріпленням стимулюючих чи заборонних заходів за всіма напрямками, що формують зміст зазначених процесів. Тому введення дієвої комплексної міграційної політики

для України зможе позитивно вплинути на національну безпеку країни.

Поглиблення інтернаціоналізації господарських зв'язків, розвиток інтеграційних процесів приводять до розширення можливостей навчання та академічних обмінів за кордоном, збільшення попиту на послуги високоякісної міжнародної освіти. Зростання ролі інтелектуального капіталу в розвитку національних економік актуалізує вивчення причин, наслідків та перспектив міжнародних освітніх міграцій та академічної мобільності, оскільки переважну частину мігрантів становить молодь - найактивніша частина населення, схильна до саморозвитку та адаптації в мультикультурному середовищі, втрата якої для будь-якої економіки може мати вкрай негативні соціально-економічні наслідки [15, с. 32].

Висновки. Проблематика сучасних міграційних процесів та національної безпеки є завжди перспективною в плані подальших наукових досліджень, особливо враховуючи аналіз міграційної ситуації в Україні який показує, що вони розвиваються набагато динамічніше, ніж відбувається процес правового регулювання у цій сфері. Відповідно йдеться про складність дієвого правового регулювання міграційних процесів в країні, враховуючи, що Україна відноситься до транзитної буферної зони міграції. Академічна мобільність та транскордонна освіта – це основні інституційні форми освітньої міграції, яка дає можливість здобути за кордоном безкоштовну освіту, освіту за рахунок коштів грантів і проектів, а також платну освіту, проте іноді значно дешевше, ніж у вищих навчальних закладах України та вважається більш престижною. Освітня міграція фактично набагато вигідніша країнам-реципієнтам, ніж країнам-донорам. Україна імплементувавши та гармонізувавши національне законодавство з правом ЄС в сфері міграції, відповідно заклала базу для формування і подальшого розвитку міграційного права як самостійної галузі права. Лише дієві комплексні заходи, в тому числі і правові, в сфері освітньої та міграційної політики України зможуть вплинути на національну безпеку країни.

Література:

1. Гринькевич О. С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Львів, 2013. Вип. 3 (101). С. 254-264. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_28
2. Цыганков П. А. Теория международных отношений : учебное пособие. Москва : Гардарики, 2003. 590 с.
3. Холод В. Аналіз міграційної політики як складової частини національної безпеки України. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/28.pdf>

4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. Садова У. Я. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття : наукове видання. Львів, 2019. 110 с.
7. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 р. № 716-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19>
8. Українське суспільство: міграційний вимір : національна доповідь. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2018. 396 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародна угода від 27.06.2014 р. № 984-011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
10. Степурина С. О., Дериховська В. І. Тенденції освітньої міграції та її вплив на інституційне середовище в Україні. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 177. С. 496-505. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/46048/1/ETS_2018_17_Stepurina_Tendentsii.pdf
11. Гбур З. В. Відплив інтелекту та молодшої робочої сили як чинник небезпеки існування нації. Державне управління: теорія та практика. 2017. № 2. С. 24-33. URL: <http://www.e-patp.academy.gov.ua/pages/dop/20/files/0a18bc30-9b8c-4b0a-85db-d6c542bf44e4.pdf>
12. Іванова І. Ф. Міжнародна освітня міграція української молоді: причини, наслідки. Вісник одеського національного університету. соціологія і політичні науки. 2017. № 1 (28). С. 45-53. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/119967>
13. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2 (33). С. 11-26. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/33/1.pdf>
14. Яворський М. Міграція та політика національної безпеки в Україні: тенденції розвитку. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2013. Вип. 25. С. 96-100. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/21109/1/17-96-100.pdf>
15. Брензович К. С., Немеш Є. П. Міжнародна студентська міграція та її вплив на соціально-економічний розвиток країн. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 32-36. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15532/1/7.pdf>